

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

વિજેન્દ્ર કુમાર અને અન્ય

વિરુદ્ધ

કમિશનર, એ.પી. ચેરિટેબલ એન્ડ રિલિજિયસ ઈન્સ્ટિટ્યુશન એન્ડ એન્ડોમેન્ટ

ડિપાર્ટમેન્ટ અને અન્ય.

(સિવિલ અપીલ નં. ૬૪૬૦/૨૦૦૮)

૧૫ ડિસેમ્બર, ૨૦૧૭

[એન. વી. રમણા અને અમિતાભ રોય, ન્યાયમૂર્તિશ્રીઓ]

આંધ્રપ્રદેશ હિન્દુ ચેરિટેબલ એન્ડ રિલિજિયસ ઈન્સ્ટિટ્યુશન એન્ડ એન્ડોમેન્ટ

એક્ટ, ૧૯૬૬- કલમો- ૮૨, ૭૮, ૭૭- મંદિરનું સ્વરૂપ - જાહેર એન્ડોમેન્ટ

અથવા ખાનગી મિલકત – અપીલકર્તા મંદિર તેમનું ખાનગી પૂજાનું સ્થળ છે અને જાહેર મંદિર નથી તેવી જાહેરાત માંગે છે – વિભાગનો કેસ એવો છે કે એન્ડોમેન્ટના પુસ્તકોમાં, અપીલકર્તાઓના પિતા વક્ફ (મંદિર) ના એન્ડોઅર તરીકે નોંધાયેલા હતા – અપીલકર્તાનો કેસ એવો છે કે તેમના પિતા દ્વારા મંદિર ક્યારેય જાહેર જનતાને સમર્પિત અથવા એન્ડો કરવામાં આવ્યું ન હતું – ટ્રાયલ કોર્ટે અપીલકર્તાનો દાવો મંજૂર કર્યો – જોકે, હાઈકોર્ટના સિંગલ જજ અને ડિવિઝન બેન્ચે એવું ઠેરવ્યું હતું કે મંદિર એક જાહેર મંદિર હતું – અપીલમાં, ઠરાવ્યું કે: એન્ડોમેન્ટના રજિસ્ટરની એન્ટ્રી દર્શાવે છે કે અપીલકર્તાઓના પિતાએ દાવાવાળું મંદિર વક્ફ માટે એન્ડો કર્યું હતું અને દસ્તાવેજ સત્તાવાર ગેઝેટમાં પ્રકાશિત થયો હતો – સત્તાવાર કૃત્યોની માન્યતાની ખંડનપાત્ર ધારણા પુરાવા અધિનિયમની કલમ- ૧૧૪(ઈ) ની શરતો મુજબ પરવાનગીપાત્ર રીતે કરી શકાય છે – અપીલકર્તાઓનું મક્કમ વલણ એવું છે કે તેમના પિતા દ્વારા આવું એન્ડોમેન્ટ ક્યારેય કરવામાં આવ્યું ન હતું અને તે સંબંધમાં તેમને ક્યારેય કોઈ નોટિસ મળી ન હતી – વળી આ કેટલાક તોફાની પડોશીઓનું કારસ્તાન હોઈ શકે છે અને પડોશીઓ દ્વારા અવરજવરના અધિકાર માટે દાખલ કરવામાં આવેલા દાવોમાં, મંદિરના પરિસરની માલિકી સ્થાપિત કરવામાં આવી હતી – વધુમાં, દસ્તાવેજ રજૂ કરનાર સાહેબ- ૫ એ તે જે રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો તે અંગે અજ્ઞાનતા વ્યક્ત કરી હતી અને એવું દર્શાવવા માટે કંઈ નથી કે તેણે મૂળ રેકૉર્ડ્સ સાથે દસ્તાવેજ સાબિત કર્યો હોય,

બલ્કે ઉલટ તપાસમાં સ્વીકાર્યું હતું કે તેને એન્ડોમેન્ટ બુકમાં મંદિરની નોંધણી કરવા માટે કરવામાં આવેલી અરજી વિશે કોઈ વ્યક્તિગત જ્ઞાન નહોતું – તે જોતાં, અપીલકર્તાઓના પિતા દ્વારા મંદિર એન્ડો કરવામાં આવ્યું હતું કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે મૌખિક અને દસ્તાવેજી તમામ પુરાવા રજૂ કરવાની પક્ષકારોને તક આપવામાં આવી – અપીલકર્તાઓને તેમના દાવાના સમર્થનમાં સંબંધિત સત્તાધિકારી સમક્ષ યોગ્ય રજૂઆત ફાઇલ કરવા નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો – પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ – કલમ- ૧૧૪(ઈ).

અપીલ મંજૂર કરતા, કોર્ટે

ઠેરવ્યું: ૧.૧ આંક-બી૬ ના સંબંધમાં, તે પોતે જ એક નિર્ધારિત ફોર્મમાં છે અને ૧૩૪૨ ફસલી (વર્ષ ૧૯૩૩) માં ઉપલબ્ધ એન્ડોમેન્ટ વિભાગની ફાઇલમાંથી એક ઉતારો છે. આ એન્ટ્રી ૧૩૪૫ ફસલી (વર્ષ ૧૯૩૬) ની છે અને ડાયરેક્ટર ઓફ એન્ડોમેન્ટ દ્વારા નિભાવવામાં આવતા એન્ડોમેન્ટ રજિસ્ટરમાં એકલેસિયાસ્ટિકલ વિભાગના મંત્રીના આદેશ મુજબ કરવામાં આવી છે. આ દસ્તાવેજ જાહેર કરે છે કે અપીલકર્તાઓના પિતાએ દાવાવાળું મંદિર "વકફ" માટે, એટલે કે જાહેર/ધર્માદા હેતુ માટે એન્ડો કર્યું હતું, જેમાં તેમને તેના પૂજારી તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યા હતા. એ બાબત વિવાદિત નથી કે આ દસ્તાવેજ સત્તાવાર ગેઝેટમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો હતો, અને તેની નકલ, જેવી કે

દસ્તાવેજ સમર્થન આપે છે, અપીલકર્તાઓના પિતાને મિલકતના એન્ડોઅર તરીકે ઉલ્લેખ કરીને મોકલવામાં આવી હતી. આ દસ્તાવેજના લક્ષણોના એકંદર વિચારણા પર, તે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ દેખાશે, જો તેની સાથે જોડાયેલ પ્રક્રિયાની તમામ કાનૂની આવશ્યકતાઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું હોય, તો ખરેખર અપીલકર્તાઓના પિતા દ્વારા એન્ડોમેન્ટ કરવામાં આવ્યું હતું. આમાં ઉમેરો એ પણ છે કે, સત્તાવાર કૃત્યોની માન્યતાની ખંડનપાત્ર ધારણા જે પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ ની કલમ ૧૧૪(ઈ) ની શરતોમાં પરવાનગીપાત્ર રીતે કરી શકાય છે. [પેરા ૧૮] [૨૫૫-ઈ-એચ]

૧.૨ આમ હોવા છતાં, સુનાવણી દરમિયાન, કોર્ટમાં હાજર રહેલા આસિસ્ટન્ટ કમિશનર, એન્ડોમેન્ટ્સને પૂછવામાં આવ્યું હતું કે જે પ્રકારનું એન્ડોમેન્ટ સામેલ છે તેની નોંધણી માટે તે સંબંધિત સમયે પ્રચલિત કાયદેસરની નિર્ધારિત પ્રક્રિયા શું હતી. આ અપીલકર્તાઓના મક્કમ વલણને જોતા વધુ જરૂરી છે કે આવું એન્ડોમેન્ટ તેમના પિતા દ્વારા ક્યારેય કરવામાં આવ્યું ન હતું અને તે સંબંધમાં તેમના દ્વારા અથવા તેમને ક્યારેય કોઈ નોટિસ મળી ન હતી. તેઓએ એમ પણ સંકેત આપ્યો કે આ તેમના કેટલાક તોફાની પડોશીઓનું કારસ્તાન હોઈ શકે છે. તે રેકૉર્ડ પરની બાબત છે કે મંદિરની સ્થિતિ અંગેની કાર્યવાહીની વચ્ચે, અપીલકર્તાઓના પડોશીઓ દ્વારા અવરજવરના અધિકાર માટે એક દાવો પણ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો જે સમાધાનમાં સમાપ્ત થયો હતો અને તેમના

(અપીલકર્તાઓ) દ્વારા કરવામાં આવેલા દાવા મુજબ, મંદિર પરિસરની તેમની માલિકી સ્થાપિત થઈ હતી. [પેરા ૧૯] [૨૫૫-એ-સી]

૧.૩ રેગ્યુલેશન્સ હેઠળ કોઈપણ એન્ડોમેન્ટની નોંધણી માટે નિર્ધારિત ક્વાયટ કાયદામાં કલ્પના કરાયેલ પ્રક્રિયા સાથે સ્પષ્ટપણે સુસંગત છે, જે જાહેર/ધર્માદા હેતુઓ માટે ખાનગી મિલકતના એન્ડોમેન્ટના પરિણામને ધ્યાનમાં લે છે. ઉપરોક્ત રેગ્યુલેશનને ધ્યાનમાં રાખીને, અને અપીલકર્તાઓના સતત વલણને ધ્યાનમાં લેતા કે તેમના પિતાએ મંદિરને જાહેર મંદિર બનાવવા માટે દાવાવાળા પરિસરને એન્ડો કર્યું નથી અને તે સંબંધમાં તેમને કે પિતાને ક્યારેય કોઈ નોટિસ મળી નથી, મંદિરના પરિસરના પડોશીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા દાવા સહિતની મુકદ્દમાઓની શ્રેણીની પૃષ્ઠભૂમિમાં, એ યોગ્ય રહેશે કે પક્ષકારોને અંતિમ અને નિર્ણાયક રીતે નક્કી કરવા માટે તેમની પાસે ઉપલબ્ધ તમામ મૌખિક અને દસ્તાવેજી પુરાવા રજૂ કરવાની તક આપવામાં આવે કે શું મંદિર અને તેના પરિસરને અપીલકર્તાઓના પિતા દ્વારા એન્ડો કરવામાં આવ્યું હતું, જે અન્યથા આંક-બીક દ્વારા અથવા કાયદા અને તે માટે નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસાર વધુ વ્યાજબી રીતે આગળની કાર્યવાહી માટે પુરાવા તરીકે છે. આ માર્ગ અપનાવવાનો ઝુકાવ રેકૉર્ડ પરના સમાન સંતુલિત મૌખિક પુરાવા અને આંક-બીક ના પ્રચંડ મહત્વને ધ્યાનમાં રાખીને છે, જે એન્ડોમેન્ટ રજિસ્ટરમાં એન્ટ્રી છે, જો તે તે સમયે પ્રચલિત કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયાને

અનુસરીને તૈયાર કરવામાં આવી હોય, તો તે પ્રતિવાદીઓની તરફેણમાં મુદ્દાને મહોર મારશે. [પેરા ૨૦-૨૧] [૨૫૭-સી-જી]

૧.૪ એ ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે કે સાહેદ- ૫, જેમણે આ દસ્તાવેજ પ્રદર્શિત કર્યો હતો, તેમણે જોકે તે કઈ રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો તે અંગે અજ્ઞાનતા વ્યક્ત કરી હતી. એવો કોઈ સંકેત પણ નથી કે આ દસ્તાવેજ તેના દ્વારા મૂળ રેકૉર્ડના સંદર્ભમાં સાબિત થયો હતો. ઉલટ તપાસમાં, આ સાક્ષીએ એ પણ સ્વીકાર્યું છે કે તેને એન્ડોમેન્ટ બુકમાં દાવાવાળા મંદિરની નોંધણી કરવા માટે કરવામાં આવેલી અરજી વિશે કોઈ વ્યક્તિગત જાણકારી નથી અને તે જાણતો નથી કે "મુંતકાબ" ક્યારે જારી કરવામાં આવ્યું હતું. આ બાબતને ધ્યાનમાં લેતા, અપીલકર્તાઓ વતી કરવામાં આવેલી રજૂઆત કે આ દસ્તાવેજની ગેઝેટ નોટિફિકેશન પોતે જ, કાયદા મુજબ જરૂરી આ એન્ટ્રી કરવાની પ્રક્રિયાના પાલનના પુરાવાના અભાવે નિર્ણાયક રહેશે નહીં, તેને હળવાશથી નકારી શકાય નહીં. સત્તાવાર કૃત્યોની માન્યતાની ધારણા અનિવાર્યપણે ખંડનપાત્ર છે અને તેનાથી વિરુદ્ધના ખાતરીપૂર્વકના પુરાવા દ્વારા તેને ખંડિત કરી શકાય છે. [પેરા ૨૨] [૨૫૭-એચ; ૨૫૮-એ-સી]

૧.૫ કેસની તમામ હકીકતો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં લેતા, અપીલકર્તાઓને તેમના દાવાના સમર્થનમાં એક્ટ હેઠળના સંબંધિત સત્તાધિકારી સમક્ષ યોગ્ય

રજૂઆત ફાઈલ કરવા નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે મંદિર અને તેના પરિસર તેમની અને તેમના પરિવારની વિશિષ્ટ ખાનગી મિલકત છે અને તેને વક્ફ અથવા ધર્માદા/જાહેર હેતુઓ માટે એન્ડો કરવામાં આવ્યું નથી. કહેવાની જરૂર નથી કે, સંબંધિત સત્તાધિકારી વિભાગને તેમનો જવાબ દાખલ કરવા માટે નોટિસ જારી કરશે અને ત્યારબાદ બંને પક્ષોને પુરાવા રજૂ કરવાની પૂરતી તક આપશે અને મંદિર અને તેમાં સામેલ પરિસર ખાનગી છે કે જાહેર સ્વરૂપના છે તે અંગે કારણો નોંધીને નિર્ણય લેશે. આદેશ મુજબની ક્વાયત નિર્ધારિત સમયગાળામાં પૂર્ણ થવી જોઈએ. આક્ષેપિત ચુકાદો અને આદેશ રદ કરવામાં આવે છે. [પેરા ૨૩-૨૪] [૨૫૮-સી-એફ, જી]

સિવિલ અપીલ અધિકારક્ષેત્ર: સિવિલ અપીલ નં. ૬૪૬૦/૨૦૦૮

સિટર પેટેન્ટ અપીલ નં. ૩૯૩/૧૯૯૨ માં આંધ્રપ્રદેશના હૈદરાબાદ ખાતેની હાઈકોર્ટ ઓફ જ્યુડિકેટરના તારીખ ૧૦/૦૭/૨૦૦૭ ના આદેશથી.

અપીલકર્તાઓ વતી વરિષ્ઠ એડવોકેટ વી.વી. એસ. રાવ, એડવોકેટ્સ ડી. ભરત કુમાર, તાડીમલ્લા ભાસ્કર જી., અભિજીત સેનગુપ્તા.

પ્રતિવાદીઓ વતી એડવોકેટ્સ પી. વેંકટ રેડ્ડી, પ્રશાંત કુમાર ત્યાગી, મેસર્સ વેંકટ પલવાઈ લો એસોસિએટ્સ.

કોર્ટનો ચુકાદો અમિતાભ રોય, જે. દ્વારા જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો:

૧. આ મુકદ્દમાનો વિષય જે મંદિર છે તે તેમનું ખાનગી પૂજાનું સ્થળ છે અને જાહેર મંદિર નથી તેવી જાહેરાત માટેના તેમના અવિરત પ્રયાસમાં અપીલકર્તાઓએ, લિટર પેટેન્ટ અપીલ નં. ૩૯૩/૧૯૯૨ માં આપેલા તારીખ ૧૦/૦૭/૨૦૦૭ ના આક્ષેપિત ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા હાઈકોર્ટ દ્વારા કરવામાં આવેલા તેનાથી વિપરીત નિર્ધારણને પડકાર્યો છે. તે દ્વારા અપીલકર્તાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી રિટ પિટિશનમાં સિંગલ જજ દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદાની પુષ્ટિ કરવામાં આવી હતી.

૨. અમે અપીલકર્તાઓ માટેના વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી વી.વી.એસ. રાવ અને પ્રતિવાદીઓ માટેના વિદ્વાન વકીલ શ્રી પી. વેંકટ રેડ્ડીને સાંભળ્યા છે.

૩. પૃષ્ઠભૂમિની હકીકતો ટૂંકમાં, ઉકેલ માંગતી સમસ્યાના ઇરિછત ગ્રહણ માટે પ્રારંભમાં દર્શાવવી જરૂરી છે. ઘટનાઓનો પ્રવાહ દર્શાવે છે કે અપીલકર્તાઓના

દાદા, રામ હરક તિવારી (જે હાલ હયાત નથી) એ તારીખ ૧૮/૧૨/૧૩૦૨
 ફસલી એટલે કે તારીખ ૧૮/૧૨/૧૮૯૩ (અંગ્રેજી કેલેન્ડર મુજબ) ના વેચાણ
 દસ્તાવેજ દ્વારા કોન્ડાયા નામના વ્યક્તિ પાસેથી પ્રશ્નવાળી જગ્યા ખરીદી હતી
 અને તેમના દ્વારા દાવો કરવામાં આવ્યો હતો તેમ ખાસ કરીને પરિવારના સભ્યો
 દ્વારા પૂજા કરવા માટે શ્રી હનુમાનજીની ચાંદીની બનેલી કૌટુંબિક મૂર્તિ સ્થાપિત
 કરી હતી જે જંગમ હતી અને જમીન સાથે જોડાયેલી ન હતી. દાવાવાળું મંદિર,
 જેવું કે પ્રતિવાદીઓ દ્વારા ભારપૂર્વક કહેવામાં આવ્યું છે, તે ૧૬ અબાન ૧૩૪૫
 ફસલી (અંગ્રેજી કેલેન્ડર મુજબ વર્ષ ૧૯૩૬ ને અનુરૂપ) ના રોજ વકફ (એટલે
 કે મંદિર) ના એન્ડોઅર તરીકે અપીલકર્તાઓના પિતા ગોકર્ણનાથ તિવારીનું
 નામ નોંધીને એન્ડોમેન્ટના પુસ્તકોમાં (એન્ડોમેન્ટની રજિસ્ટ્રીના મુતકાબ)
 નોંધાયેલું છે. એન્ડોમેન્ટ નોંધણી શાખામાંથી મળેલો ઉતારો એ વાતનો ખુલાસો
 કરે છે કે આ નોંધ એન્ડોમેન્ટ ડિરેક્ટોરેટની ૧૯૪૫ ફસલી (વર્ષ ૧૯૩૩ ને
 અનુરૂપ) ની ફાઈલ નંબર- ૬૦/૧ માં સમાવિષ્ટ એકલેસિયાસ્ટિકલ
 વિભાગના મંત્રીના આદેશ મુજબ કરવામાં આવી હતી. આ દસ્તાવેજ એ પણ
 સૂચવે છે કે તે સમકાલીન સત્તાવાર ગેઝેટમાં પ્રકાશિત થયો હતો.
 અપીલકર્તાઓના જણાવ્યા અનુસાર, પ્રારંભિક માળખું હંગામી સ્વરૂપનું પતરાનું
 શેડ હતું અને પાછળથી સંબંધિત મ્યુનિસિપલ સત્તાધિકારી પાસેથી યોગ્ય
 મંજૂરી મેળવીને તેને આરસીસી છતવાળા કાયમી માળખામાં ફેરવવામાં આવ્યું
 હતું.

૩. જ્યારે મામલો તે સ્થિતિમાં હતો, ત્યારે વર્ષ ૧૯૬૫ માં અપીલકર્તાઓને એન્ડોમેન્ટ વિભાગ તરફથી એક પત્ર મળ્યો જેમાં તેમને મંદિરનું ખાતું/બજેટ રજૂ કરવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું કારણ કે તે તેમના પિતા દ્વારા જાહેર હેતુ માટે એન્ડો કરવામાં આવ્યું હતું. અપીલકર્તાઓએ સરકારના ડેપ્યુટી કમિશનર, આંધ્રપ્રદેશ ચેરિટેબલ હિન્દુ રિલિજિયસ ઈન્સ્ટિટ્યુશન એન્ડ એન્ડોમેન્ટ્સ, હૈદરાબાદ સમક્ષ શ્રી લક્ષ્મણરાવ અને અન્ય દ્વારા સંસ્થિત કેસ નંબર- ૨૮/૧૯૬૮ માં તેમનો જવાબ ફાઈલ કર્યો હતો, જ્યાં તેઓએ નકાર્યું હતું કે મંદિર ક્યારેય તેમના પિતા દ્વારા જાહેર જનતા માટે સમર્પિત અથવા એન્ડો કરવામાં આવ્યું હતું. તેઓએ એવો પણ દાવો કર્યો હતો કે માળખા/પરિસરમાં કરવામાં આવેલ તમામ રોકાણ પરિવારના ભંડોળમાંથી અને મ્યુનિસિપલ સત્તાધિકારીઓની યોગ્ય મંજૂરીથી કરવામાં આવ્યું હતું.

૪. તારીખ ૨૧/૦૬/૧૯૬૯ ના રોજ તેમના પિતા ગોકર્ણનાથ તિવારીના અવસાન પછી, અપીલકર્તાઓએ મંદિરની બાબતોનું સંચાલન કરવાનું અને તેમાં પૂજા કરવાનું ચાલુ રાખ્યું જે એક વિશેષ કૌટુંબિક બાબત હતી.

૫. અપીલકર્તાઓએ ત્યારબાદ વર્ષ ૧૯૭૫ માં તે જ દલીલ સાથે આંધ્રપ્રદેશ હિન્દુ ચેરિટેબલ એન્ડ રિલિજિયસ ઈન્સ્ટિટ્યુશન એન્ડ એન્ડોમેન્ટ એક્ટ ઓફ

૧૯૬૬ (હવેથી "એક્ટ" તરીકે ઓળખાશે) ની કલમ ૭૭ હેઠળ અરજી ફાઈલ કરી હતી.

૬. આ કાર્યવાહી, પાછળથી એક્ટની કલમ ૯૨ હેઠળ, નિકાલ માટે ગુન્ટુર ખાતેના ડેપ્યુટી કમિશનર (એન્ડોમેન્ટ) ને ટ્રાન્સફર કરવામાં આવી હતી અને તેને ઓએ- ૬૬/૧૯૭૫ તરીકે નંબર આપવામાં આવ્યો હતો. તારીખ ૨૮/૦૨/૧૯૭૭ ના આદેશ દ્વારા, અપીલકર્તાઓની આ અરજી એવા અવલોકન સાથે ફગાવી દેવામાં આવી હતી કે દાવાવાળું મંદિર જાહેર મંદિર હતું.

૭. આવી સ્થિતિમાં, અપીલકર્તાઓએ કલમ ૭૮ હેઠળ ચીફ જજ, સિટી સિવિલ કોર્ટ, હૈદરાબાદની કોર્ટમાં ઓએસ- ૫૮/૧૯૭૭ નો દાવો દાખલ કર્યો હતો જેમાં દાવાવાળું મંદિર ખાનગી મિલકત હોવાની પુષ્ટિ માટે પ્રાર્થના કરી હતી અને અન્યોની સાથે નીચે મુજબની જાહેરાત માટે હુકમનામું માંગ્યું હતું:

ક) ગુન્ટુરના ડેપ્યુટી કમિશનર, એન્ડોમેન્ટનો તારીખ ૨૮/૦૨/૧૯૭૭ નો આદેશ, જે મંદિરને જાહેર મંદિર તરીકે જાહેર કરે છે, તે કાયદેસર રીતે રદબાતલ અને નિરર્થક હતો;

ખ) ૧૩૪૨ ફસલી તારીખ ૧૧/૧૧ ના એન્ડોમેન્ટ રજિસ્ટરમાંની એન્ટ્રી, જેના આધારે પ્રતિવાદીઓ દાવો કરે છે કે દાવાવાળું મંદિર તેમના પિતા દ્વારા એન્ડો કરવામાં આવ્યું હતું, તે રદબાતલ છે અને તેમના પર બંધનકર્તા નથી.

૮. પ્લેઇન્ટમાં, અપીલકર્તાઓએ ઉપરોક્ત હકીકતોને પુનઃપ્રસ્થાપિત કરતી વખતે અને મંદિર તેમની ખાનગી મિલકત હોવાના તેમના દાવાની પુષ્ટિ કરતી વખતે, એવી વિગતો આપી હતી કે તેઓ વીજળીના ચાર્જ સાથે મિલકત માટેના વેરા ભરી રહ્યા છે અને તેઓએ દાવાવાળા મંદિરની જાળવણી માટે જનતા પાસેથી કોઈ દાન મેળવ્યું/એકત્ર કર્યું નથી અથવા કોઈ ભેટ સ્વીકારી નથી અને તે ક્યારેય જનતાને સમર્પિત કરવામાં આવ્યું નથી. તેઓએ આ રીતે પુનરોચ્ચાર કર્યો કે મંદિર તેમના દાદાના સમયથી તેમની વિશિષ્ટ ખાનગી મિલકત છે.

૯. તેમના લેખિત નિવેદનમાં, પ્રતિવાદીઓએ એવી દલીલ કરી હતી કે અપીલકર્તાઓના દાદા અને પિતા દાવાવાળા મંદિરના માત્ર પૂજારી હતા અને તે જાહેર સ્વરૂપનું હતું, જ્યાં મોટી સંખ્યામાં શ્રદ્ધાળુઓ દરરોજ દર્શન કરતા હતા અને વિવિધ પ્રકારની ભેટો ચઢાવીને દેવતાની પૂજા કરતા હતા. તેઓએ ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે મંદિર અપીલકર્તાઓના પિતા દ્વારા જાહેર જનતાના લાભ માટે ધર્માદા હેતુઓ માટે એન્ડો કરવામાં આવ્યું હતું અને આવા એન્ડોમેન્ટ વર્ષ ૧૩૪૨ ફસલી (વર્ષ ૧૯૩૩ ને અનુરૂપ) માં એન્ડોમેન્ટના પુસ્તકમાં

નોંધાયેલું હતું, જે મુજબ "મુંતકાબ" જારી કરવામાં આવ્યું હતું અને હૈદરાબાદ ગેઝેટમાં વિધિવત પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું હતું. તેઓએ એવી દલીલ પણ કરી હતી કે દાવો સમય મર્યાદાની બહાર હતો. તેમના જણાવ્યા મુજબ, મંદિર જાહેર એન્ડોમેન્ટ તરીકે નોંધાયેલ હોવાથી, અપીલકર્તાઓ કાયદેસર રીતે એન્ડોમેન્ટ વિભાગને તેની આવક અને ખર્ચનું બજેટ રજૂ કરવા માટે બંધાયેલા હતા.

૧૦. દાવામાં, બંને પક્ષોએ તેમના વિરોધી વલણોના સમર્થનમાં મૌખિક અને દસ્તાવેજી પુરાવા રજૂ કર્યા, જેની વિગતવાર સમજૂતી બિનજરૂરી છે. જો કે, એન્ડોમેન્ટ ડિરેક્ટોરેટના ભૂતપૂર્વ કર્મચારી સાહેદ- ૫ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા એન્ડોમેન્ટ રજિસ્ટરમાંની એન્ટ્રીના ઉતારા, દસ્તાવેજ આંક-બીક નો ઉલ્લેખ કરવો મહત્વપૂર્ણ છે. ઉક્ત દસ્તાવેજ, જેનું ગેઝેટ પ્રકાશન વિવાદમાં નથી, તે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ ૧૩૪૨ ફસલી (અનુરૂપ વર્ષ ૧૯૩૩) ના એન્ડોમેન્ટ વિભાગની ફાઇલ નંબર- ૬૦/૨ માંથી મળેલા ઉતારાના આધારે હોય તેમ જણાય છે અને તે ૧૧ મેહર ૧૩૪૫ ફસલી (વર્ષ ૧૯૩૬ ને અનુરૂપ) તારીખના સેક્રેટરી, જ્યુડિશિયલ અને પોલીસ વગેરેના પત્ર દ્વારા જણાવવામાં આવેલ મંત્રી, એક્સેસિયાસ્ટિકલ વિભાગના આદેશ પર કરવામાં આવ્યું છે. ઉપરોક્ત સમર્થન તે સમયના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ, એન્ડોમેન્ટ્સ દ્વારા સહી કરેલ હોય તેવું લાગે છે. આ દસ્તાવેજ અન્ય બાબતોની સાથે, અપીલકર્તાઓના પિતા પી. ગોકર્ણનાથ તિવારીનું નામ દાવાવાળા મંદિર તરીકે ઓળખાતા પરિસરના

"વકફ" ના હેતુ માટેના એન્ડોઅર તરીકે નોંધે છે. અપીલકર્તાઓના પિતાને તેમાં મંદિરના પૂજારી તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યા છે. ઉતારાની એક નકલ પણ અપીલકર્તાઓના પિતાને મોકલવામાં આવી હોવાનું જણાય છે જેમાં અન્ય જાહેર સત્તાધિકારીઓ ઉપરાંત તેમને એન્ડોઅર તરીકે વર્ણવવામાં આવ્યા છે. સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ એન્ડોમેન્ટ્સ દ્વારા આ બાબતનું સમર્થન પણ દસ્તાવેજ પર ઉપલબ્ધ છે.

૧૧. એટલું કહેવું પૂરતું છે કે આ દસ્તાવેજ નિર્ધારિત ફોર્મમાં હોય તેવું લાગે છે, જેમાં ડાયરેક્ટર ઓફ એન્ડોમેન્ટ્સ, હૈદરાબાદ સરકાર (તે સમયે હતી તેમ) દ્વારા નિભાવવામાં આવતા એન્ડોમેન્ટ રજિસ્ટરમાં દાખલ કરવા માટે જાહેર એન્ડોમેન્ટની વિગતો નોંધવા માટેની જરૂરી કોલમો છે. પરિણામે, જો આ દસ્તાવેજ તેની તમામ પ્રોબેટિવ કિંમત સાથે કાયદામાં સ્વીકાર્ય હોય, તો તે પ્રતિવાદીઓની તરફેણમાં મુદ્દાને નિર્ણાયક રીતે ઉકેલશે.

૧૨. ટ્રાયલ કોર્ટે, જોકે, તારીખ ૨૦/૦૭/૧૯૮૧ ના ચુકાદા અને આદેશ દ્વારા અપીલકર્તાઓના દાવાને મંજૂર કર્યો હતો, જેના પર પ્રતિવાદીઓએ હાઈકોર્ટ સમક્ષ સિવિલ પ્રોસિજર કોડની કલમ ૯૬ હેઠળ અપીલ દાખલ કરી હતી. આંક-બી૬ ના સંબંધમાં ટ્રાયલ કોર્ટનો એવો અભિપ્રાય હતો કે જોકે તેમાં એન્ડોમેન્ટ બુકમાં એક એન્ટ્રી હતી જે દર્શાવતી હતી કે અપીલકર્તાઓના

પિતાએ વક્ફ માટે દાવાવાળી મિલકત એન્ડો કરી હતી, પરંતુ એક્સેસિયાસ્ટિકલ વિભાગે ચાર દાયકાથી વધુ સમય સુધી તેની દેખરેખ રાખવા માટે પગલાં લીધાં ન હતા અને તેથી અપીલકર્તાઓ અને તેમના પુરોગામીઓએ તેને તેમની ખાનગી મિલકત તરીકે ગણવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું, તેથી એન્ટ્રીની માન્યતા શંકાસ્પદ હતી. તેણે જોકે નોંધ્યું હતું કે એન્ટ્રી એક વર્ષની અંદર પડકાર્યા વગરની રહી હતી, તેથી તેને રદ પણ કરી શકાય નહીં. આખરે, જોકે, ટ્રાયલ કોર્ટે એકમાત્ર કારણસર એન્ટ્રીને રદબાતલ ઠેરવી હતી કે ૧૯૬૫ સુધી વિભાગે દાવાવાળા મંદિરની દેખરેખ રાખવાની તસ્દી લીધી ન હતી અને અપીલકર્તાઓએ મ્યુનિસિપલ ટેક્સ ભરીને, મ્યુનિસિપાલિટી વગેરે પાસેથી બે પરવાનગીઓ મેળવીને માળખાને નવેસરથી બનાવીને તેને તેમની ખાનગી મિલકત તરીકે ગણવાનું ચાલુ રાખ્યું હતું.

૧૩. વિદ્વાન સિંગલ જજ સાહેબે, રેકર્ડ પરના પુરાવાઓનું આકલન કરીને, ટ્રાયલ કોર્ટના તારણોને ઉલટાવ્યા હતા અને એવું ઠરાવ્યું હતું કે મંદિર એક સાર્વજનિક મંદિર હતું, જે હકીકત સાબિત થઈ છે કે ત્યાં દરરોજ મોટી સંખ્યામાં જાહેર જનતા રોકડ અને વસ્તુઓના રૂપમાં ભેટ-સોગાદો સાથે મુલાકાત લેતી હતી, પરંતુ એન્ડોમેન્ટ રજિસ્ટર, એક્ટિઝબિટ-બીક માં નોંધને ધ્યાનમાં લેતા પણ, જે અન્યથા ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ની કલમ ૧૧૪(ઇ) ને

ધ્યાનમાં રાખીને તેની સાથે સંબંધિત સત્તાવાર કૃત્યોની માન્યતાની ધારણાને મંજૂરી આપે છે. વિદ્વાન સિંગલ જજ સાહેબે, આ વિચારણા પર, અપીલકર્તાઓની એ દલીલને નકારી કાઢી હતી કે તેમના પિતા દ્વારા આવું કોઈ એન્ડોમેન્ટ કરવામાં આવ્યું ન હતું કે ન તો તેમને કોઈ પણ સમયે તે સંબંધમાં કોઈ નોટિસ મળી હતી. નોંધનીય છે કે, દાવામાં અપીલકર્તાઓએ એવી દલીલ કરી હતી કે તેમના પિતાએ કથિત મુજબ એન્ડોમેન્ટ માટે ઇક્ઝેસિયાસ્ટિકલ વિભાગમાં અરજી કરી ન હતી અને તેમના પિતાની બનાવટી સહીઓ હેઠળ આવી અરજી કરવી એ તેમના કેટલાક પડોશીઓની તોફાની હરકત હોઈ શકે છે. તેમના મતે, મંદિર તેમનું પારિવારિક પૂજાનું સ્થળ હતું, જે અલબત્ત તેના સ્થાનને કારણે, જાહેર જનતા દ્વારા મુલાકાત લેવામાં આવતું હતું, જેના કારણે તે સાર્વજનિક મંદિરમાં પરિવર્તિત થયું ન હતું.

૧૪. અપીલકર્તાઓએ હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચ સમક્ષ લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ દાખલ કરી હતી, જેણે આક્ષેપિત ચુકાદો આપ્યો હતો. તેના લખાણ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, હાઈકોર્ટે બાર સમક્ષ ટાંકવામાં આવેલા નિર્ણયો પર, અન્યોની સાથે મંદિરના સાચા સ્વરૂપ, ખાનગી કે જાહેર, નક્કી કરવા માટેના લક્ષણો અને નિર્ણાયકો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું હતું અને આખરે પુષ્ટિ કરી હતી કે સંકળાયેલ મંદિર ખરેખર વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા ઠરાવ્યા મુજબ સાર્વજનિક પ્રકૃતિનું હતું. આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં, હાઈકોર્ટે, અન્ય બાબતોની સાથે નોંધ્યું હતું કે

પુરાવાઓથી પ્રસ્થાપિત થાય છે કે, જાહેર જનતાના સભ્યો કોઈપણ સમયે તેમના પ્રવેશ પર કોઈ નિયંત્રણ વિના અધિકાર તરીકે મંદિરની મુલાકાત લે છે અને એ સાબિત કરવા માટે કોઈ સામગ્રી નથી કે એન્ડોઅર (દાતા) એ તેમના અથવા પરિવારના વિશિષ્ટ હેતુઓ માટે મંદિરની જાળવણી માટે તેમની અથવા પરિવારની માલિકીની વ્યાપક મિલકતો છોડી હતી અને તેના બદલે તે જાહેર ભેટ-સોગાદો દ્વારા ચલાવવામાં અને જાળવવામાં આવતું હતું. ઓફિશિયલ ગેઝેટમાં પ્રકાશિત એન્ડોમેન્ટ્સ રજિસ્ટરની નોંધને ધ્યાનમાં લેવા ઉપરાંત, હાઈકોર્ટે એ પણ નોંધ્યું હતું કે રેકર્ડ પર એવું કંઈ નથી કે જે પ્રમાણિત કરે કે મંદિર માટે જાહેર લવાજમ અથવા ભેટ-સોગાદો સ્વીકારવા પર કોઈ પ્રતિબંધ હતો. ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ની કલમ ૧૧૪(ઈ) મુજબ સત્તાવાર કૃત્યોની માન્યતાની જે ધારણા વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા કરવામાં આવી હતી, તેને એક્ઝિબિટ-બી૬ માટે પણ પુષ્ટિ આપવામાં આવી હતી. આમ મંદિરને સાર્વજનિક મંદિર તરીકે જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૫. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી રાવે સખત દલીલ કરી છે કે મંદિરની મિલકત અપીલકર્તાઓ અને તેમના પરિવારની વિશિષ્ટ સંપત્તિ રહી છે અને છે, જે રેકર્ડ પરની સામગ્રી દ્વારા પૂરતી રીતે સ્થાપિત થાય છે અને તેથી, તેનાથી વિપરીત તારણ તેના વજનની વિરુદ્ધ હોવાથી, કાયદામાં અને હકીકતો પર સ્પષ્ટપણે ગેરકાયદેસર અને અસમર્થનીય છે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલના જણાવ્યા મુજબ,

ખાનગી મંદિર એ અપીલકર્તાઓ અને તેમના પરિવારના સભ્યો માટે પૂજાનું સ્થળ છે અને સમય સમય પર ટોપોગ્રાફિકલ ઓરિએન્ટેશનમાં ફેરફારને કારણે તેના વર્તમાન સ્થાનને લીધે, તે જાહેર માર્ગ પર સ્થિત છે જેના માટે જાહેર જનતાના સભ્યો, માર્ગ પરથી પસાર થતી વખતે, કોઈપણ વધુ સંડોવણી વિના પૂજા કરે છે અને તેમની સેવાઓ અર્પણ કરે છે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે આગ્રહ કર્યો છે કે કેવળ ધાર્મિક લાગણીઓને કારણે જાહેર જનતાના સભ્યોનું આવું જોડાણ પોતે જ મંદિરને, જે અપીલકર્તાઓની અન્યથા વિશિષ્ટ કૌટુંબિક મિલકત છે, સાર્વજનિક સંસ્થામાં રૂપાંતરિત કરશે નહીં. શ્રી રાવે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ઇનકાર કર્યો હતો કે મંદિર ક્યારેય અપીલકર્તાઓના પિતા દ્વારા એન્ડોમેન્ટ કરવામાં આવ્યું હતું જેવું કે એન્ડોમેન્ટ રજિસ્ટર, એક્ટિવિટી-બીડ માં નોંધ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું છે અને ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે અપીલકર્તાઓ અથવા તેમના પિતાને કોઈપણ સમયે કોઈ નોટિસ ક્યારેય આપવામાં આવી નથી જે તેથી આ દસ્તાવેજને કાયદામાં અસ્તિત્વ વિહોણો અને કોઈ પુરાવા મૂલ્ય વગરનો બનાવે છે. તેમના મતે, ઓફિશિયલ ગેઝેટમાં આ દસ્તાવેજનું માત્ર પ્રકાશન કોઈ નિર્ણાયક મહત્વ ધરાવતું નથી. શ્રી રાવે આગ્રહ કર્યો છે કે મંદિર એક સાર્વજનિક મંદિર છે તે સર્વગ્રાહી તારણ સ્પષ્ટપણે ભૂલભરેલું છે અને તેને રદ કરવા પાત્ર છે.

૧૬. તેનાથી વિપરીત પ્રતિવાદીઓના વિદ્વાન વકીલે ભારપૂર્વક જણાવ્યું છે કે

અપીલકર્તાઓ સચોટ અને ખાતરીપૂર્વક પુરાવા રજૂ કરીને એ દર્શાવવામાં નિષ્ફળ ગયા છે કે મંદિર અને તેના પરિસરને જાહેર જનતા માટે સમર્પિત કરવામાં આવ્યું ન હતું, સત્તાવાર વ્યવસાયના ક્રમમાં જાળવવામાં આવેલા એન્ડોમેન્ટ્સ રજિસ્ટરમાં સમકાલીન નોંધ અને સત્તાવાર ગેઝેટમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ છે તે બાબત એમાં કોઈ શંકા જાગતી નથી કે મંદિર એક સાર્વજનિક મંદિર છે. તેમણે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે, આ સંદર્ભમાં સમાંતર તારણો રેકર્ડ પરના વિશ્વસનીય પુરાવાઓ પર આધારિત હોવાથી, કોઈ હસ્તક્ષેપની જરૂર નથી.

૧૭. અમે પરસ્પર દાવાઓ પર અમારો વિચારશીલ વિચાર વિસ્તાર્યો છે. નોંધનીય રીતે, જોકે અપીલકર્તાઓએ સતત એવી દલીલ કરી હતી કે મંદિર અને તેનું પરિસર તેમની ખાનગી મિલકત છે, તેઓ સ્વીકારે છે કે તેમને વર્ષ ૧૯૬૫ માં એન્ડોમેન્ટ વિભાગ તરફથી તેના ખર્ચના હિસાબ/બજેટ સબમિટ કરવા માટે પૂછતી નોટિસ/પત્ર મળ્યો હતો. જો કે, તેઓએ આંધ્રપ્રદેશ ચેરિટેબલ હિંદુ રિલીજિયસ ઇન્સ્ટિટ્યુશન એન્ડ એન્ડોમેન્ટ્સ, આંધ્રપ્રદેશ સરકારના ડેપ્યુટી કમિશનરની ઓફિસમાં શ્રી લક્ષ્મણ રાવ અને અન્ય દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા વર્ષ ૧૯૬૮ ના કેસ નંબર ૨૮ માં તેમનો જવાબ ફાઇલ કર્યો હતો અને દલીલ કરી હતી કે મંદિર ક્યારેય જાહેર જનતાને સમર્પિત કે એન્ડોમેન્ટ કરવામાં આવ્યું નથી, તેમ છતાં તેઓએ વર્ષ ૧૯૭૫ માં જ ડેપ્યુટી કમિશનર, હૈદરાબાદ

સમક્ષ અધિનિયમની કલમ ૭૭ હેઠળ અરજી કરવાનું પસંદ કર્યું હતું. અગાઉની કાર્યવાહીમાં એન્ડોમેન્ટ વિભાગ દ્વારા તેમનું સ્ટેન્ડ સ્વીકારવામાં આવ્યું ન હોવા છતાં આ વધુ જોવા મળે છે.

૧૮. ગમે તે હોય, ડેપ્યુટી કમિશનર, ગુંટરે અધિનિયમની કલમ ૭૭ હેઠળ તેમની અરજી પર નોંધાયેલ કાર્યવાહી પર મંદિરને સાર્વજનિક મંદિર જાહેર કર્યા પછી, તેઓએ ઉક્ત નિર્ધારણને રદ કરવા માટે દાવો દાખલ કર્યો, જે આખરે વર્તમાન અપીલમાં આક્ષેપિત આદેશમાં પરિણમ્યો છે.

પક્ષકારો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવાઓના વિશ્લેષણ પર, જેના તરફ દલીલો દરમિયાન ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું હતું, તે સ્પષ્ટ છે કે દસ્તાવેજ એકિઝબિટ-બીક માં મંદિર ખાનગી મંદિર છે કે સાર્વજનિક તે મુદ્દાને નક્કી કરવા માટે નિર્ણાયક મહત્વ ધરાવવાની ક્ષમતા છે. પક્ષકારો દ્વારા આપવામાં આવેલ મૌખિક પુરાવા વધુ કે ઓછા સમાન રીતે સંતુલિત છે અને તેથી તેમાં કોઈ વિસ્તરણની જરૂર નથી. એકિઝબિટ-બીક ના સંદર્ભમાં, પુનરોચ્ચાર કરવા માટે, તે પોતે એક નિર્ધારિત ફોર્મમાં છે અને ૧૩૪૨ ફસલી (વર્ષ ૧૯૩૩) માં ઉપલબ્ધ એન્ડોમેન્ટ વિભાગની ફાઇલ નંબર ૬૦/૨ માંથી એક અર્ક છે. આ નોંધ વર્ષ ૧૩૪૫ ફસલી (વર્ષ ૧૯૩૬) ની છે અને હૈદરાબાદ સરકારના એન્ડોમેન્ટ ડાયરેક્ટર દ્વારા જાળવવામાં આવતા એન્ડોમેન્ટ રજિસ્ટરમાં મંત્રી,

ઈકલેસિયાસ્ટિકલ વિભાગના આદેશ મુજબ કરવામાં આવી છે. આ દસ્તાવેજ દર્શાવે છે કે અપીલકર્તાઓના પિતા પી. ગોકર્ણનાથ તિવારીએ દાવો કરેલ મંદિરને "વક્ક" એટલે કે સાર્વજનિક/ધર્માદા હેતુ માટે સમર્પિત કર્યું હતું, જેમાં તેમને તેના પૂજારી તરીકે દર્શાવવામાં આવ્યા છે. એ હકીકત વિવાદિત નથી કે આ દસ્તાવેજ સત્તાવાર ગેઝેટમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો હતો, જેની એક નકલ, દસ્તાવેજ સમર્થન આપે છે તેમ, અપીલકર્તાઓના પિતાને પણ મોકલવામાં આવી હતી જેમાં તેમને મિલકતના એન્ડોઅર (દાતા) તરીકે સંબોધવામાં આવ્યા હતા. આ દસ્તાવેજના લક્ષણોની એકંદર વિચારણા પર, તે પ્રથમ દૃષ્ટિએ જણાય છે કે, જો તેની સાથે સંબંધિત પ્રક્રિયાની તમામ કાયદાકીય આવશ્યકતાઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું હોય, તો અપીલકર્તાઓના પિતા દ્વારા ખરેખર એન્ડોમેન્ટ કરવામાં આવ્યું હતું. આમાં ઉમેરો થયો છે, સત્તાવાર કૃત્યોની માન્યતાની ખંડનપાત્ર ધારણા જે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨ની કલમ ૧૧૪(ઈ) મુજબ માન્ય રીતે દોરી શકાય છે.

૧૯. આ હોવા છતાં, અમે, સુનાવણી દરમિયાન, કોર્ટમાં હાજર રહેલા આસિસ્ટન્ટ કમિશનર, એન્ડોમેન્ટ્સ પાસેથી પૂછપરછ કરી હતી કે સંકળાયેલા પ્રકારના એન્ડોમેન્ટની નોંધણી માટે તે સમયે પ્રચલિત કાયદેસરની નિર્ધારિત પ્રક્રિયા શું હતી. અપીલકર્તાઓના આગ્રહી વલણને ધ્યાનમાં લેતા આ વધુ જરૂરી છે કે આવું એન્ડોમેન્ટ તેમના પિતા દ્વારા ક્યારેય કરવામાં આવ્યું ન હતું

અને તે સંબંધમાં કોઈ નોટિસ ક્યારેય તેમના દ્વારા અથવા તેમના પિતા દ્વારા પ્રાપ્ત થઈ ન હતી. તેઓએ એમ પણ સંકેત આપ્યો કે આ તેમના કેટલાક તોફાની પડોશીઓની કરામત હોઈ શકે છે. તે રેકર્ડ પરની બાબત છે કે મંદિરની સ્થિતિ અંગેની કાર્યવાહીની વચ્ચે, અપીલકર્તાઓના પડોશીઓ દ્વારા અવરજવરના અધિકાર માટે એક દાવો પણ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો જે સમાધાનમાં સમાપ્ત થયો હતો અને તેમના (અપીલકર્તાઓ) દ્વારા દાવો કર્યા મુજબ, મંદિર પરિસરની માલિકી સ્થાપિત થઈ હતી.

૨૦. સંબંધિત અધિકારીએ તે મુજબ અમારી સમક્ષ ૧૩૪૯ ફસલી (૧૯૪૦ એડી) માં હૈદરાબાદના નિઝામ દ્વારા મંજૂર કરાયેલ એન્ડોમેન્ટ રેગ્યુલેશન્સની નકલ રજૂ કરી, જેમાં અન્યોની સાથે રેગ્યુલેશન ૩ થી ૮ મુજબ બુક ઓફ એન્ડોમેન્ટ્સના સંકલન માટેની પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી. સારાંશમાં આ જોગવાઈઓએ નિર્ધારિત કર્યું હતું કે બુક ઓફ એન્ડોમેન્ટ્સ એન્ડોમેન્ટ વિભાગની કચેરીમાં તૈયાર કરવામાં આવશે અને તેમાં તમામ એન્ડોમેન્ટ્સ હશે જે અમલમાં છે અથવા જે સંબંધિત નિયમો હેઠળ ભવિષ્યમાં અમલમાં લાવવામાં આવશે. તેણે એન્ડોમેન્ટના દરેક ટ્રસ્ટી અથવા એન્ડોઅર (દાતા) માટે ફરજ બનાવી છે કે જો તે સ્થાવર મિલકત હોય કે જેની "બુક ઓફ એન્ડોમેન્ટ્સ" માં નોંધણી કરવામાં આવી ન હોય, તો તે વિશે સંબંધિત એન્ડોમેન્ટ્સ ડાયરેક્ટરને લેખિતમાં જાણ કરવી. રેગ્યુલેશન ૫ મુજબ, દરેક

વ્યક્તિને એવી એન્ડોમેન્ટ કે જેની બુક ઓફ એન્ડોમેન્ટ્સમાં નોંધણી કરવામાં આવી નથી તેના સંબંધમાં તાલુકાના એન્ડોમેન્ટ વિભાગના ડાયરેક્ટરને જાણ કરવાનો અને જો મિલકત હૈદરાબાદમાં આવેલી હોય તો એન્ડોમેન્ટ્સ ડાયરેક્ટરને જાણ કરવાનો અધિકાર હતો. રેગ્યુલેશન ૬ માં એવું અનુમાન કરવામાં આવ્યું હતું કે આવી દરેક બાતમી અથવા અન્ય કોઈ રીતે મળેલી કોઈપણ વિશ્વસનીય માહિતી પ્રાપ્ત થવા પર, તાલુકાના એન્ડોમેન્ટ ડાયરેક્ટર જો પ્રથમ દૃષ્ટિએ સંતુષ્ટ થાય કે કોઈપણ મિલકત એન્ડોમેન્ટ કરવામાં આવી છે પરંતુ બુક ઓફ એન્ડોમેન્ટ્સમાં નોંધાયેલ નથી, તો તેઓ તહસીલ કચેરીમાં એક સૂચના પ્રકાશિત કરશે અને જો મિલકત સ્થાવર હોય, તો તેને કોઈપણ મુખ્ય સ્થળે અને એન્ડોઅર જ્યાં રહેતા હોય તે સ્થળે પણ પ્રકાશિત કરશે, તે ઉપરાંત અન્ય સ્થળોએ જ્યાં તેઓ યોગ્ય લાગે ત્યાં અને ગેઝેટમાં પણ પ્રકાશિત કરાવશે. રેગ્યુલેશન ૭ મુજબ, જો કોઈ વ્યક્તિ સૂચનામાં ઉલ્લેખિત સમયગાળાની અંદર વાંધો ઉઠાવશે નહીં અને જો મિલકત કાયદેસર રીતે એન્ડોમેન્ટ હોવાનું જણાશે, તો તે પછી તેની નોંધણી કરવામાં આવશે. જો કે, જો કોઈ વ્યક્તિ દ્વારા નિર્દિષ્ટ સમયગાળાની અંદર કોઈ વાંધો ઉઠાવવામાં આવે, જે એન્ડોમેન્ટ મિલકતમાં કોઈ પણ ક્ષમતામાં રસ ધરાવતી હોય અથવા તેની સાથે સંબંધિત હોય, તો તાલુકાના એન્ડોમેન્ટ ડાયરેક્ટરે મિલકત કાયદેસર રીતે એન્ડોમેન્ટ કરવામાં આવી હતી કે નહીં તેની તપાસ કરવાની અને જો કાયદેસર રીતે એન્ડોમેન્ટ હોવાનું સાબિત થાય, તો તે ડાયરેક્ટર એન્ડોમેન્ટ

વિભાગ, હૈદરાબાદ સરકારને જાણ કરવાની સાથે બુક ઓફ એન્ડોમેન્ટ્સમાં તે નોંધવાની જરૂર હતી. નારાજ વ્યક્તિને ઉપાયો પણ પૂરા પાડવામાં આવ્યા છે. આકસ્મિક રીતે, જોકે, આ એન્ડોમેન્ટ રેગ્યુલેશન્સ ૧૯૪૦ એડી ના છે, એટલે કે એક્ટિવિટી-બીડ માં સમાવિષ્ટ નોંધના વર્ષ પછીના છે. અમારા દ્વારા પૂછપરછ કરવામાં આવતા, આસિસ્ટન્ટ કમિશનર, એન્ડોમેન્ટ દ્વારા કોર્ટને માહિતગાર કરવામાં આવ્યા હતા કે અગાઉના નિયમો હેઠળ પણ તે જ પ્રક્રિયા પ્રચલિત હતી જે ઉર્દૂ ભાષામાં છે અને હાલમાં અનુવાદિત થવાની પ્રક્રિયામાં છે. અપીલકર્તાઓ વતી આ સ્થિતિનો વિરોધ કરવામાં આવ્યો નથી. ઉપરોક્ત નિયમો હેઠળ કોઈપણ એન્ડોમેન્ટની નોંધણી માટે નિર્ધારિત કવાયત સ્પષ્ટપણે કાયદામાં વિચારેલી પ્રક્રિયા સાથે સુસંગત છે, જે ખાનગી મિલકતના સાર્વજનિક/ધર્માદા હેતુઓ માટેના એન્ડોમેન્ટના પરિણામને ધ્યાનમાં લે છે. દેખીતા કારણોસર, અમે વધુ વિગતોના અભાવે વધુ વિસ્તૃત રીતે સમજાવવાનું ટાળીએ છીએ.

૨૧. જો કે, ઉપરોક્ત નિયમોને ધ્યાનમાં રાખીને અને અપીલકર્તાઓના સતત સ્ટેન્ડને ધ્યાનમાં લેતા કે તેમના પિતાએ દાવો કરેલ પરિસરને મંદિરને સાર્વજનિક મંદિર બનાવવા માટે એન્ડોમેન્ટ કર્યું ન હતું અને તેમને કે તેમને તે સંબંધમાં ક્યારેય કોઈ નોટિસ મળી ન હતી, અમે શ્રેણીબદ્ધ મુકદ્દમાના પૃષ્ઠભૂમિમાં ગંભીર અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ, જેમાં મંદિરના પરિસરના

પડોશીઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા દાવાનો પણ સમાવેશ થાય છે, કે તે યોગ્ય રહેશે કે પક્ષકારોને તેમના નિકાલ પર ઉપલબ્ધ તમામ પુરાવાઓ, મૌખિક અને દસ્તાવેજી રજૂ કરવાની તક આપવામાં આવે જેથી આખરે અને નિર્ણાયક રીતે નક્કી કરી શકાય કે મંદિર અને તેના પરિસરને અપીલકર્તાઓના પિતા દ્વારા એન્ડોમેન્ટ કરવામાં આવ્યું હતું કે કેમ, જે અન્યથા એક્ઝિબિટ-બીક દ્વારા અથવા અન્યથા કાયદા અને તે માટે નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસાર વધુ વ્યાજબી પરિણામી કાર્યવાહી માટે સાબિત થાય છે. અમે આ માર્ગ અપનાવવા માટે તૈયાર છીએ, પુનરોચ્ચાર કરવા માટે, રેકૉર્ડ પરના સમાન રીતે સંતુલિત મૌખિક પુરાવા અને એક્ઝિબિટ-બીક, એન્ડોમેન્ટ્સ રજિસ્ટરની નોંધના પ્રચંડ મહત્વને ધ્યાનમાં રાખીને, જે જો તે સમયે પ્રચલિત કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયાને અનુસરીને તૈયાર કરવામાં આવી હોય તો તે પ્રતિવાદીઓની તરફેણમાં મુદ્દાને મહોર મારી દેશે.

૨૨. એ ઉદ્દેખ કરવો યોગ્ય છે કે ડી.ડબ્લ્યુ.પ, જેમણે આ દસ્તાવેજ રજૂ કર્યો હતો, તેમણે જોકે તે કઈ રીતે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો તે વિશે તેમની અજ્ઞાનતા વ્યક્ત કરી હતી. એવો કોઈ સંકેત પણ નથી કે આ દસ્તાવેજ તેમના દ્વારા મૂળ રેકૉર્ડના સંદર્ભમાં સાબિત કરવામાં આવ્યો હતો. ઉલટ તપાસમાં, આ સાક્ષીએ એમ પણ સ્વીકાર્યું છે કે તેમને બુક ઓફ એન્ડોમેન્ટ્સમાં દાવો કરેલ મંદિરની નોંધણી માટે કરવામાં આવેલી અરજી વિશે કોઈ વ્યક્તિગત જ્ઞાન ન

હતું અને તેઓને ખબર ન હતી કે ક્યારે "મુન્તકાબ" બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું. આ બાબતને ધ્યાનમાં લેતા, અપીલકર્તાઓ વતી કરવામાં આવેલી રજૂઆત કે કાયદામાં આવશ્યકતા મુજબ આ નોંધ બનાવવાની પ્રક્રિયાના પુરાવાના અભાવે આ દસ્તાવેજનું ગેઝેટ નોટિફિકેશન પોતે નિર્ણાયક રહેશે નહીં, તેને હળવાશથી નકારી શકાય નહીં. જેમ છે તેમ, સત્તાવાર કૃત્યોની માન્યતાની ધારણા અનિવાર્યપણે ખંડનપાત્ર છે અને તેનાથી વિપરીત ખાતરીપૂર્વકના પુરાવા દ્વારા તેને દૂર કરી શકાય છે.

૨૩. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને અને કેસની તમામ હકીકતો અને સંજોગોને ધ્યાનમાં લેતા, આ અપીલનો નિકાલ અપીલકર્તાઓને તેમના દાવાના સમર્થનમાં અધિનિયમ હેઠળના સંબંધિત સત્તાધિકારી સમક્ષ યોગ્ય રજૂઆત ફાઇલ કરવાના નિર્દેશ સાથે કરવામાં આવે છે કે મંદિર અને તેના પરિસર તેમની અને તેમના પરિવારની વિશિષ્ટ ખાનગી મિલકત છે અને તેને વક્ફ અથવા ધર્માદા/સાર્વજનિક હેતુઓ માટે એન્ડોમેન્ટ કરવામાં આવી નથી. આ અહીંથી ચાર અઠવાડિયાના સમયગાળામાં થવું જોઈએ. કહેવાની જરૂર નથી કે, સંબંધિત સત્તાધિકારી વિભાગને તેમનો પ્રતિસાદ ફાઇલ કરવા માટે નોટિસ જારી કરશે અને ત્યારબાદ બંને પક્ષોને પુરાવા રજૂ કરવા માટે પૂરતી તક આપશે અને કારણો નોંધીને મંદિર અને સંબંધિત પરિસર સ્વભાવે ખાનગી છે કે સાર્વજનિક તે મુદ્દાનો નિર્ણય લેશે. એ ઉલ્લેખ કરવો પણ અત્યંત જરૂરી છે કે આ

કવાયત હાથ ધરતી વખતે, ન્યાયિક સત્તાધિકારી તમામ સંબંધિત હકીકતો અને લાગુ પડતા કાયદાને ધ્યાનમાં લેશે. આદેશ મુજબની આ કવાયત અપીલકર્તાઓ દ્વારા રજૂઆત ફાઇલ કરવાની તારીખથી છ મહિનાના ગાળામાં પૂર્ણ થવી જોઈએ. સંકળાયેલી હકીકતો અને સંજોગોમાં, અમે નિર્દેશ આપીએ છીએ કે નિર્દેશ મુજબ ન્યાયિક પ્રક્રિયા પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી સંબંધિત મિલકતની આજની સ્થિતિ (સ્ટેટસ ક્વો) જાળવી રાખવામાં આવશે. પક્ષકારોને અહીંથી સહકાર આપવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવે છે જેથી સત્તાધિકારી આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત સમયમર્યાદા પૂરી કરી શકે.

૨૪. આક્ષેપિત ચુકાદો અને આદેશ રદ કરવામાં આવે છે. અમે સ્પષ્ટ કરીએ છીએ કે અમે કેસની ગુણવત્તા પર કોઈ અંતિમ ટિપ્પણી કરી નથી અને સત્તાધિકારી ઉપર જણાવેલા કોઈ પણ અવલોકનથી પ્રભાવિત થયા વગર મુદ્દાનો નિર્ણય લેશે.

૨૫. આમ, અપીલ આ શરતોમાં મંજૂર કરવામાં આવે છે. કોઈ ખર્ચ નથી.

નિધિ જૈન

અપીલ મંજૂર.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.